

ВІДГУК

на дисертацію Дахнія Андрія Йосиповича

«Динаміка людського існування у мисленні М. Гайдеггера:

екзистенційно-темпоральний та філософсько-технічний дискурси»,

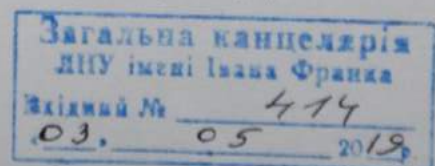
подану на здобуття наукового ступеня

доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії

Актуальність теми дисертації, поданої на захист, визначається, перш за все, потужністю постаті основної персоналії, обраної для дослідження – Мартіна Гайдеггера. Незважаючи на те, що присвячена Гайдеггеру література за обсягом перевищує історіографію будь-якого іншого мислителя ХХ століття (про що, до речі, пише й дисертант), його філософський доробок продовжує притягувати до себе багатьох дослідників, залишаючись одночасно значущим чинником подальшого розвитку філософії вже у столітті ХХІ-му. Одночасно варто звернути увагу на те, що деякі питання історико-філософського осягнення філософського спадку німецького мислителя залишаються насправді або недостатньо висвітленими, або проблемними; і до таких питань як раз відносяться ті, що сформували дослідницьку стратегію даної дисертації – йдеться про місце М. Гайдеггера в традиції екзистенційної філософії ХХ століття, а також про можливі ідейні витоки його філософії.

Саме в напрямку розв'язання цих ключових проблем побудована дисертація А. Й. Дахнія. Дисертантом логічно і змістовно сформульовані мета і завдання, об'єкт і предмет дослідження. Структура дисертації відповідає поставленим завданням і чітко спрямована на досягнення поставленої мети.

Отже, основним дослідницьким мотивом автора дисертації було прагнення «вписати» М. Гайдеггера у традицію екзистенційного мислення, тобто виявити впливи на нього передекзистенційних мислителів попередніх століть, а також показати його спорідненість з іншими представниками екзистенційної філософії ХХ століття, тим самим точніше окресливши характер та форми його

власного впливу на подальший філософський розвиток. Треба визнати, що насправді таке дослідницьке завдання було далеко не простим – враховуючи, перш за все, негативне ставлення самого Гайдеггера як до історико-філософської традиції, так і до його власної ідентифікації як екзистенціаліста. Тим не менше, загалом постановку такого завдання дисертантом можна вважати виправданою, а його вирішення – змістовним і обґрунтованим.

В якості головних постатей, які представляють «екзистенційну філософську парадигму» до Гайдеггера, автор виокремлює Б. Паскаля, С. К'єркегора і Ф. Достоевського, наголошуючи при цьому, що «по-справжньому повноцінно про *екзистенційну філософську парадигму* можна говорити щойно починаючи з *Нового часу*» (с. 97). З цим твердженням загалом можна погодитись, як і з вибором основних персоналій, екзистенційне мислення яких ґрунтовно проаналізована автором у другому розділі. Дещо непевним залишається при цьому місце Августина – він одночасно задає певну – фактично, екзистенційну – парадигму філософування, а з іншого – є дуже віддаленим предтечею екзистенційного мислення Нового часу (с.29), – можливо, варто було б у даному випадку не так зважати на хронологію, як саме на парадигмальну спорідненість.

Не можна не відзначити два вагомих методологічних здобутки дисертації А. Й. Дахнія. Перше – це аналіз термінів «екзистенційна філософія», філософія існування», «екзистенціалізм», «екзистенціальна філософія» (підрозділ 1.1). Цікавим результатом цього аналізу є, зокрема, те, що, визнавши на початку назву «екзистенціальна філософія» у відношенні до всієї відповідної течії «не зовсім коректною» (с.36), автор зрештою доходить висновку, що філософію Гайдеггера варто позначати саме як «екзистенціальну» (с.39). Якщо відмінність між «екзистенційною філософією» і «екзистенціалізмом» автор визнає переважно лінгвістичною (с.42), то розрізнення між «екзистенційним» та «екзистенціальним» (мисленням, філософією) набуває важливого змістовного характеру. Основні риси, якими наділяє дисертант поняття «екзистенційний» та «екзистенціальний», зокрема, підкреслення в першому переважно релігійного характеру, а в другому – секулярної і поза-нормативної природи (с.36), – можуть бути пред-

метом дискусії, проте не можна не визнати, що автор обґрунтовує і послідовно проводить свою позицію. Другий момент – це класифікація основних критеріїв та принципів екзистенційної філософії (підрозділ 1.6). Автором, безумовно, проведена серйозна аналітична та синтетична робота, результатом якої стало формулювання аж двадцяти критеріїв, які можуть, дійсно, плідно використовуватись у подальших історико-філософських дослідженнях. Це не означає, що їх кількість (здається, їх все ж забагато) та зміст (до деяких далі будуть запитання) є досконалыми, проте загалом маємо серйозний методологічний фундамент.

Варто виокремити деякі інші висновки та пункти наукової новизни, важливі для, так би мовити, «виправдання» доцільності проведеної роботи. Зокрема, можна відзначити висновки стосовно спадкоємності і відмінностей між «раннім» і «пізнім» Гайдеггером, а також аналіз причин певного «повороту» німецького мислителя від «екзистенційно-темпорально-танатологічного» підходу до філософського осмислення людини у вимірі «технічної» епохи (п'ятий розділ, с.407). Важливим є висновок про те, що Гайдеггер у справі сприйняття науки і техніки тяжіє радше до Аристотеля, ніж до Декарта і новочасної парадигми загалом (с.384). Дисертант також послідовно проводить важливу лінію протистояння Гайдеггера метафізичному мисленню Декарта, в якому вбачається, перш за все, суб'єкт-об'єктний дуалізм, що є неприйнятним для екзистенційної філософії (с.279, 321, 406 та ін.). Паралельною протистоянню картезіанству виявляється лінія розриву Гайдеггера із трансцендентальною феноменологією Гуссерля, яка, на думку дисертанта, «у своїй основі є поверненням до Декарта, до новочасного суб'єктоцентризму» (с.279). Зокрема, вельми цікавим є розрізнення між «інтенціональністю» Гуссерля і «турботою» Гайдеггера (с.280). Вартий уваги проведений у дисертації аналіз деструкції, як ключового методу герменевтичної феноменології (підрозділ 3.2), зокрема, його порівняння і протиставлення з гегелівським «зняттям» (с.232–233), а також генетичне виведення з «редукції» та «конструкції» Гуссерля (с.234–235). Дисертантом з'ясований та проаналізований переважно негативістський характер основних гайдеггеріанських екзистенціалів, що загалом постає однією з передумов загального визна-

чення філософського проекту Гайдеггера як екзистенційно-антропологічного, фундаментального, негативістського, а-теїстичного і анти-сциєнтичного (с.32).

Загалом зроблені дисертантом висновки можна вважати достовірними і доведеними. Здобутки дисертації є вагомими і, звичайно, не обмежуються вже сказаним. Проте, як будь-яка оригінальна праця, дисертація А. Й. Дахнія викликає певні зауваження та побажання.

1. Формулювання дисертантом критеріїв, за якими може бути «діагностовано» саме екзистенційне філософування, – в більшості пунктів, як вже зазначено, доцільне і обгрунтоване, – все ж подекуди має, на нашу думку, певні вади. Так, другий критерій, в якому йдеться про «специфічний підхід» до антропологічної проблематики, формулюється таким чином: «Антропологічні питання витлумачуються не в субстанціалістському, чи в есенційному (що було чинним для традиції західної метафізики загалом), а саме в *екзистенційному* сенсі» (с. 79). Здається, тут виникає певне замкнене коло, або просто тавтологія, адже критерієм екзистенційного підходу виявляється саме екзистенційний підхід.

2. Дещо невдалим видається формулювання «філософсько-технічний дискурс». Вочевидь, дисертант відсилає до філософського осмислення техніки у пізнього Гайдеггера, проте перетворення іменника «техніка» на прикметник «технічний», та ще й у поєднанні з іншим іменником, може створювати враження, що йдеться не про дискурс щодо техніки, а про техніку дискурсу. До речі, у тексті зустрічаються формулювання, в яких прикметник «технічний» застосовується саме в такому контексті, – наприклад: «філософія вже з самих її витоків в еллінській традиції орієнтується на технічно-методичну правильність» (с. 63).

3. Здається не завжди послідовним визначення співвідношення діалогічної філософії з екзистенціалізмом. З одного боку, автор підкреслює, що це різні напрямки, і критикує тих, хто включає до екзистенціалізму, наприклад, Розенцвайга та Левінаса (с. 68); з іншого дисертант кілька разів зараховує до екзистенційних мислителів Мартіна Бубера (с. 65, 88, 126), стверджуючи при цьому, що «діалогічний принцип багато важитиме для багатьох екзистенційних мисли-

телів» (с.126), а тринадцятий критерій визначення екзистенційної філософії прямо говорить про «*відкритість, розімкненість людського існування*», при цьому згадуються «комунікація» Ясперса і «Ти» Марселя (с. 89). То все ж яким є співвідношення екзистенціалізму та діалогічної філософії?

4. Історико-філософська реконструкція ідей того чи іншого мислителя передбачає не тільки відтворення їх джерел і витоків, і, зрештою, пояснення їх трансформацій та спрямування; вона повинна враховувати й ті критичні оцінки, які існували чи існують стосовно цих ідей, інакше дескрипція чи аналітика набувають певних рис апологетики. Так, одним з висновків дисертації є твердження про те, що Гайдеггер «домігся переведення вагомих *екзистенційних* ідей релігійного штибу ... в площину аксіологічно нейтральних *екзистенціальних* філософських розмислів», або, інакше кажучи, подолав релігійну спрямованість попередньої екзистенційної антропології, надавши екзистенційному мисленню «суто філософського, «секулярного» звучання» (с. 401). Імпліцитно у цьому твердженні вже міститься авторська – позитивна – оцінка такого спрямування гайдеггеріанської думки, пов'язана, вочевидь, з розумінням «справжньої» філософії як суто секулярного мислення, вільного від будь-якого релігійного забарвлення. Спробуємо, однак, поставити під певний сумнів цю позитивну оцінку, скориставшись критикою сучасника Гайдеггера, Семена Людвиговича Франка. Наведу дві цитати. У своїй лекції про Гайдеггера Франк говорить: «Ближайшим образом: поражает отсутствие космического чувства (Гёте), чувства близости с бытием; отсутствие любви (любовь только в порядке "man", как потеря подлинности бытия). Философия предельного одиночества, и потому отчаяния. Основная предпосылка, или ограниченность позиции Гейдеггера: *конечность, замкнутость* человеческой жизни». А у своєму конспекті книги «*Sein und Zeit*», цитуючи слова Гайдеггера про те, що лише доти, доки *Dasein* екзистує, буття є, Франк зауважує: «Явный идеализм. Было бы верно, если бы *Dasein* было абсолютным бытием, а не человеческим! В виду такой тезы утверждение Heidegger'a, что он признает идеализм только как невыводимость бытия из сущего – и идеалист вместе не только с Кантом, но и с Аристотелем непол-

но». Отже, як вважає дисертант – наскільки слушною є така критика екзистенціальної філософії Гайдеггера, і чи варто її враховувати при історико-філософському аналізі його ідей?

5. У дисертації зустрічаються, як видається, дещо некоректні формулювання. Так, говорячи про конфесійну приналежність екзистенційних мислителів, дисертант пише про православних Фьодора Достоєвського і Миколу Бердяєва, але при цьому в дужках додає: «хоча їхня православність є радше фактом походження, ніж до кінця промисленою і обстоюваною конфесійною позицією» (с.65). Якщо під «до кінця промисленою і обстоюваною конфесійною позицією» мати на увазі позицію офіційної православної церкви, то, вочевидь, позиції Достоєвського і Бердяєва не у всьому з нею збігались, але ж це природно для вільних релігійних мислителів, православ'я яких полягало не в механічній конфесійній ідентифікації, а в «до кінця промисленому» філософсько-релігійному пошуку. Крім того, говорячи про різні політичні уподобання філософів-екзистенціалістів, автор побіжно називає Бердяєва «симпатиком сталінського режиму» (с. 65). Певна прихильність Бердяєва до Радянського Союзу в роки Другої світової війни та одразу після неї достатньо пояснюється незнищеним бажанням багаторічного вимушеного емігранта повернутись на Батьківщину, та почуттям патріотизму та любові до своєї Батьківщини – хай навіть ця любов у конкретній ситуації породжувала ідейно-політичну короткозорість. Але буде несправедливим – принаймні, відносно Бердяєва – називати цей своєрідний емігрантський патріотизм симпатією до сталінізму.

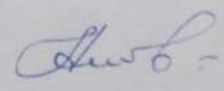
6. Видається перебільшенням введення терміну «догайдеггерівська доба» (зокрема, у назві другого розділу). Безумовно визнаючи видатне значення німецького мислителя, все ж не варто тим самим надавати його постаті ключового, виключного значення в історії філософії. Додамо до цього й окреме, вже згадане вище питання щодо уточнення місця Августина в екзистенційній традиції.

Висловлені зауваження і побажання загалом не впливають на високу позитивну оцінку представленої дисертації, і є радше питаннями для подальшого обговорення чи дискусії. Висновуючи, можна констатувати, що поставлена ме-

та дисертаційної роботи досягнута, а визначені завдання виконані. Автором сформульована низка положень, що мають ознаки наукової новизни і закладають підвалини подальших досліджень як філософії М. Гайдеггера, так і інших екзистенційних мислителів під кутом зору динаміки людського існування. Достовірність цих положень підтверджується проведенням у роботі аналізом із залученням достатнього кола першоджерел. Основні положення дисертації розкриваються в авторефераті, монографії і достатній кількості фахових статей та статей, які входять до наукометричних баз даних, а також апробовані автором на численних міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Таким чином, дисертація Дахнія Андрія Йосиповича «Динаміка людського існування у мисленні М. Гайдеггера: екзистенційно-темпоральний та філософсько-технічний дискурси» відповідає вимогам до наукових досліджень такого рівня, визначеним п. 9, 10, 12, 13 чинного Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України 24 липня 2013 р. № 567, зі змінами, затвердженими Постановами Кабінету Міністрів України №656 від 19 серпня 2015р. та №1159 від 30 грудня 2015 р., а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії.

Офіційний опонент
 доктор філософських наук, професор,
 завідувач кафедри філософії і соціально-політичних дисциплін
 Полтавського національного технічного
 університету імені Юрія Кондратюка

 Г.Є. Аляєв

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з наукової та міжнародної роботи
 Полтавського національного технічного
 університету імені Юрія Кондратюка
 кандидат економічних наук, доцент

 С. П. Сівіцька